

Zelenková, Anna

Odraz vzájomnej česko-slovenskej komunikácie v prvých rokoch ČSR (Martin Rázus, Jaroslav Vlček, Flora Kleinschnitzová...)

Slavica litteraria. 2018, vol. 21, iss. 1, pp. 51-62

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2018-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137997>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Odraz vzájomnej česko-slovenskej komunikácie v prvých rokoch ČSR (Martin Rázus, Jaroslav Vlček, Flora Kleinschnitzová...)

Anna Zelenková (Praha)

Abstrakt

Štúdiá približuje menej známu kapitolu z dejín českej literárnovednej slovakistiky a zaoberá sa recepciou slovenského básnika Martina Rázusa v českom prostredí v rámci dobového formovania rozporuplného česko-slovenského kontextu po roku 1918. Využíva doteraz nepublikovaný archívny materiál a analyzuje niektoré momenty vzťahu českých slovakistov J. Vlčka, A. Pražáka, F. Kleinschnitzovej a Ď. k tomuto autorovi, ktorý sa v dvadsiatych rokoch odklonil od manifestácie kultúrnej jednoty ku kritike centralistického čechoslovakizmu a k autonomistickým požiadavkám. „Pokus“ získať tohto národne orientovaného básnika-kňaza, chápaného ako medzičlánok medzi poéziou P. O. Hviezdoslava, slovenských symbolistov a davistickej generácie, pre podporu československej kultúrnej politiky sa v medzivojnovom období nepodaril.

Kľúčové slová

Martin Rázus; Jaroslav Vlček; Flora Kleinschnitzová; česko-slovenské vzťahy; slovenská poézia

Abstract

The Response of Mutual Czech-Slovak Communication in the Early Years of Czechoslovakia (Martin Rázus, Jaroslav Vlček, Flora Kleinschnitzová...)

The study draws an attention to the lesser-known chapter of the history of Czech literary science and Slovakistics – it presents the reception of a Slovak poet Martin Rázus in the Czech environment whilst the controversial Czech-Slovak context after 1918 was being formed. Using previously unpublished archival material, it analyzes several stages of the relationship between Czech Slovakists J. Vlček, A. Pražák, F. Kleinschnitzová etc. and the author, who drifted away from manifesting cultural unity to the criticism of centralized Czechoslovakism and autonomist demands in the 1920s. The attempt „to acquire“ this nationally oriented poet-priest, who was considered to be an interface between the poetry of P. O. Hviezdoslav, the Slovak Symbolists and the generation of Davists, to support of Czechoslovak cultural politics in the interwar period was not successful.

Key words

Martin Rázus; Jaroslav Vlček; Flora Kleinschnitzová; Czech-Slovak relations; Slovak poetry

V rámci česko-slovenských kultúrnych vzťahov je možné doložiť rôzne príklady vzájomnosti a nevzájomnosti, ktoré zahrnujú pestrú medziliterárnu sieť intertextuálnej cirkulácie tém, žánrov, ideí a estetických hodnôt. Okrem čítankovo známych a často uvádzaných analógií a rozdielov existujú aj kontakty akoby potlačené do úzadia a zabudnuté, ktoré však môžu tvoriť symbolické „podložie“ dobových koncepcií alebo historických procesov formujúcich obraz konkrétneho obdobia. Jedným z takýchto príkladov doteraz menej spomínaných „dotykov“ vzniknutých akoby „na okraji“ a iba príležitostne predstavuje v medzivojnovom období recepcia a kontakt slovenského básnika a prozaika, kňaza Martina Rázusa s viacerými predstaviteľmi českého literárneho života.

Prvotina Martina Rázusa, zbierka *Z tichých i búrných chvíľ* (Martin, 1917), silne zarezovala aj v českom prostredí a potvrdzujú to aj kladné recenzie J. Vlčka. V príspevku (podpísanom šifrou) *Slovenský básnik Martin Rázus*¹ tento český literárny historik a slovakista charakterizoval zbierku ako polytematicky pestrý obraz súdobej reality, postupujúci od subjektívnych tónov básnického subjektu k objektívnym reflexiám o sociálnom či národnostnom útlaku a v druhom príspevku, v *Národných listoch*, považoval Rázusa za najvýraznejší zjav novej básnickej generácie vymedzenej osobnosťami, ako I. Krasko, J. Jesenský, V. Roy atď. Jeho vojnovú lyriku, ktorá je „*dokladem kvasu, hledání, výrazové nehotovosti [...], ale v celku [...] velký literární slib, projev silné osobnosti nadané bohatou invencí, opravdovostí myšlenkovou a vroucím srdcem*“,² porovnával s poéziou V. Dyka, A. Sovu a najmä s antimilitaristickou zbierkou *Měsíce* od K. Tomana. Podľa Vlčka, v obidvoch kontextoch prekonával lyrický subjekt individuálnu bolesť raneného srdca a tóny skepse a pochybností gestom vzdoru, energetickej mužnosti a viery v budúcnosť oslobodzujúceho sa národa. Michal Gáfrík s odstupom času pri interpretácii tohto Rázusovho debutu³ uviedol, že v období prvej svetovej vojny prebiehal symbolický boj o Rázusa medzi S. H. Vajanským a A. Štefánkom, t. j. medzi martinskou a hlasistickou skupinou, ku ktorej sa hlásil aj Vlček a pred prvou svetovou vojnou k nej mal ideovo blízko aj Rázus. Básnik bol chápaný ako „sprostredkujúci medzičlánok“ medzi staršou tradíciou P. O. Hviezdoslava, slovenským symbolizmom a nastupujúcou básnickou generáciou davistov.

Ako je známe, Vlček svoj emotívny a celoživotný vzťah ku Slovensku odovzdával aj svojim žiakom v Prahe. Na Univerzite Karlovej vytvoril v roku 1919 v rámci seminára pre slovanskú filológiu aj „oddelenie pre slovenskú literatúru“ a s veľkým zápalom získaval pre slovenskú tvorbu aj svojich českých žiakov, medzi ktorých patrila napr. Flora Kleinschnitzová. Slovakistická tematika sa v jej tvorbe po prvýkrát objavila po vzniku Československa v roku 1918, keď sa slovenská literatúra formovala ako integrálna súčasť nového štátoprávneho a kultúrneho celku. Keď potom v rokoch 1918–1923 pôsobil ako prednosta slovenského oddelenia ministerstva školstva a národnej osvety (MŠANO) a jeho úlohou bolo budovať samostatné slovenské školstvo, tak aj naďalej zostal v kontakte s týmto oddelením a študentmi. Práve na Vlčkových literárnohistorických seminároch

1 jv. [= Vlček, Jaroslav]: *Slovenský básnik Martin Rázus*. Odkazované podľa knihy GÁFRIK, Michal: *Poézia slovenskej moderny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 23.

2 VLČEK, Jaroslav: *Knihy slovenské poesie*. *Národní listy* 58, 1918, č. 96, s. 1, 27. 4. (podpísané -t-).

3 GÁFRIK, Michal: *K poetike Rázusovej zbierky Z tichých i búrných chvíľ*. *Slovenská literatúra* 16, 1969, č. 6, s. 553–570.

sa formoval aj vzťah F. Kleinschnitzovej ku Slovensku a nakoniec sa zaradila na jedno z popredných miest v kontexte nastupujúcej generácie českých slovakistov (z daného okruhu to boli napr. F. Frýdecký, A. Gregor, J. Menšík atď., najznámejšou slovakistickou osobnosťou tohto obdobia bol Albert Pražák). Vlček dal na jednom zo seminárov Kleinschnitzovej vypracovať na začiatku roka 1918 práve referát o Rázusovej antimilitaristickej zbierke *Z tichých i búrných chvíľ* (Martin, 1917), ktorá ju, ako sama napísala, už po prvom prečítaní „opravdu prirostla k srdci“⁴ a oslovila ju až do tej miery, že so slovenským básnikom dokonca nadviazala písomný kontakt.

Flora Kleinschnitzová sa nakoniec stala v dejinách Univerzity Karlovej v Prahe treťou ženou, ktorá sa tu habilitovala,⁵ a to v roku 1929 v odbore dejiny novej literatúry česko-slovenskej prácou *Andrej Sládkovič a jeho doba (1820–1850)*⁶ a počítalo sa s tým, že na univerzite bude v duchu československej kultúrnej a politickej jednoty prednášať slovenskú literatúru. Ako žiačka J. Vlčka akceptovala estetické osobitosti slovenskej literatúry a vznik spisovnej slovenčiny chápala ako výsledok historického vývoja, nie ako príčinu „tragického rozkolu“.⁷ No s odstupom času je už v súčasnosti zrejmé, že v dejinách česko-slovenských kultúrnych vzťahov nepatrí jej meno k veľmi citovaným ani využívaným. Odkazy na vedeckú prácu tejto českej slovakistky dnes nachádzame väčšinou v slovníkových heslách, medailónoch, príležitostných štúdiách a v prácach⁸ poukazujúcich najmä na jej spojenie s Vlčkovou literárnohistorickou školou a pozitivistickým biografizmom. Ten však dokázala dopĺňať psychologickým prístupom a hermeneutickým včítaním sa do skúmaného textu, tzn. axiologicko-psychologizujúcou identifikáciou so slovesným textom, ktorý analyzovala najmä prostredníctvom emocionálneho prístupu k autorskej osobnosti. To sa pre ňu stalo hlavným interpretačným kľúčom k poznaniu umeleckého diela a jeho spoločensko-kultúrnych súvislostí. V liste E. Maróthy-Šoltésovej zo 16. 6. 1925 napísala: „[...] ja pre svoju osobu vždy i rada za umeleckým dielom hľadám človeka a mám k človeku i dielu rovnakú úctu, ak je tu vnútorná harmónia.“⁹ Svoju hermeneuticky orientovanú koncepciu literárnej interpretácie vysvetlila o desať rokov neskôr týmito slovami: „[...] nechcem byť

4 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 27. 4. 1918, ktorý je uložený v LA SNK v Martine, sign. 45 D 31.

5 Porov. bližšie ZELENKOVÁ, Anna: *Česko-slovenská habilitácia Flory Kleinschnitzovej v kontexte pražskej univerzitnej slovakistiky*. In: Literární historiografie a česko-slovenské vztahy. Brněnské texty k slovakistice XIV. Brno: Tribun EU, 2011, s. 171–182.

6 KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Andrej Sládkovič a jeho doba (1820–1850)*. Praha: A. Bečková, 1928.

7 KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Spisovná řeč (Problém romantizmu)*. In: KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Z naší romantiky. Výber z diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1958, s. 12.

8 Napr. KUDĚLKA, Milan – ŠIMEČEK, Zdeněk – ŠTĀSTNÝ, Vladislav – VEČERKA, Radoslav: *Československá slavistika v letech 1918–1939*. Praha: Academia, 1977, s. 303–304; ďalej NOVÁK, Jan V. – NOVÁK, Arne: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. preprac. a rozš. vyd. Olomouc: R. Proberger, 1936–1939, s. 1613; vř [= FORST, Vladimír]: *Flora Kleinschnitzová*. In: Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2./II. K – L. Ed. Vladimír Forst. Praha: Academia, 1993, s. 703–704 (tam je aj ďalšia literatúra o F. K.); KRAUS, Cyril: *Doslov*. In: KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Z naší romantiky. Výber z diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1958, s. 410–421; PATERA, Ludvík: *Literárněvědná slavistika na FF UK 1882–1939*. In: Příspěvky k dějinám slovakistiky FF UK. Ed. Rudolf Chmel. Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 59–60; BÍLKOVÁ, Eva: *Flora Kleinschnitzová*. Praha, 1997 (súpis pozostalosti, inv. č. 740).

9 F. Kleinschnitzová v liste E. Maróthy-Šoltésovej zo dňa 16. 6. 1925, ktorý je uložený v LA SNK v Martine, sign. A 659.

sudcom, iba vykladačom toho, čo tí lepší medzi nami vykonali.“¹⁰ Intuitívnym vcítením do textu založeným na jednote psychologického porozumenia tvorivej osobnosti a zážitkovej interpretácie, opretej o „literárny a kultúrny život celej tej doby“,¹¹ doplní strohé historické fakty, nad ktorými „*duch obživuje*“,¹² a preto nemusí byť v popredí interpreta hľadanie striktného filologického významu písma, ale postihnutie vnútorného skrytého zmyslu. „[...] *azda i srdce pomôže nájsť pravú a dobrú formu,*“¹³ týmito slovami charakterizovala svoj prístup k literárnohistorickému materiálu. C. Kraus pri hodnotení Kleinschnitzovej tvrdil, že v jej textoch „*historický fakt tvorí len pozadie k literárnemu dielu*“,¹⁴ a preto historička „*verí umelcovi a jeho hodnoteniu udalosti*“.¹⁵

Ako sme uviedli vyššie, F. Kleinschnitzová už ako študentka Filozofickej fakulty UK v Prahe napísala v roku 1918 M. Rázusovi o svojom zážitku pri čítaní jeho zbierky *Z tichých i búrných chvíľ*. Zachovalo sa sedem korešpondenčných jednotiek Kleinschnitzovej adresovaných M. Rázusovi z rokov 1918–1921, ktoré sú uložené v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.¹⁶ Rázusove odpovede sa v jej pozostalosti, uložené v Literárnom archíve Památníku národného písemníctví v Prahe (a čiastočne aj v iných archívoch), nezachovali. Vo svojom prvom liste, datovanom 27. 4. 1918, sa predstavila ako členka literárnohistorického seminára prof. J. Vlčka na pražskej univerzite a je z neho zrejmé, že sa ako žiačka dívala na svojho profesora s obdivom a úctou. Nazvala ho „*naš milovaný a ctěný učitel, jenž to Vaše Slovensko má tolik rád*“.¹⁷ Opakovala aj jeho slová, že „*nemůže být o tom sporu, že Rázus je velký básnický talent a že musí být každému myslícímu a cítícímu Čechu blízký*“.¹⁸ Vyhýbala sa zatiaľ akémukoľvek politickému hodnoteniu, ubezpečovala básnika o ideovej blízkosti a podpore z českej strany a písala mu o zážitku z prednesu jeho básní na Vlčkovom seminári, kde všetci „*byli tiší jako pěny, když jsem jim předečítala Vaše verše*“, ktoré „*vyjadřují, co také cítíme jako Vy, co však nedovedeme tak jímavě vyslovit jako básník Rázus*“.¹⁹ Jeho poéziu dávala do protikladu s českou modernou lyrikou, údajne často maskovanou za mystiku – tu mala na mysli najmä doznievajúci spiritualizmus českej katolíckej moderny (J. Deml) a anarchistické tóny v expresionistickej poetike: „[...] *po-*

10 F. Kleinschnitzová v liste E. Maróthy-Šoltésovej zo dňa 22. 9. 1935, tamže.

11 F. Kleinschnitzová v liste E. Maróthy-Šoltésovej zo dňa 20. 7. 1937, tamže.

12 F. Kleinschnitzová v liste E. Maróthy-Šoltésovej zo dňa 22. 9. 1935, tamže.

13 Tamže.

14 KRAUS, Cyril: *Doslov*. In: KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Z našej romantiky. Výber z diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1958, s. 413.

15 Tamže, s. 414.

16 Sedem listov od F. Kleinschnitzovej M. Rázusovi sa nachádza v LA SNK v Martine, sign. 45 D 31. Publikovanie tejto korešpondencie spolu s jej analýzou a kritickým aparátom sa pripravuje – ZELENKOVÁ, Anna: *Česko-slovenské vzťahy v korešpondencii Flory Kleinschnitzovej Martinovi Rázusovi*. Kultúra a súčasnosť (Nitra), 2018.

17 KRAUS, Cyril: *Doslov*. In: KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: *Z našej romantiky. Výber z diela*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1958, s. 414.

18 Tamže.

19 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 27. 4. 1918, ktorý je uložený v LA SNK v Martine, sign. 45 D 31.

stavte vedle toho svou knihu [...]. Působí, jak v dusné atmosféře svěží vánek z Vašich hor.“²⁰ Na seminári sa okrem básnickej tvorby oboznámila aj s Rázusovou biografiou a vo svojich listoch sa štylizovala aj do role plnej pochopenia, keď vyzdvihovala význam jeho rodinného šťastia a harmonického manželstva, v ktorom žena predstavuje po boku básnika „milou družku života a srdce“.²¹ V určitom slova zmysle až emotívne vyznanie bolo v tomto prípade určené Elene Zochovej, dcére slovenského národovca Stanislava Zocha, s ktorou sa Rázus v roku 1913 (ako evanjelický kňaz) oženil. Básnik sa totiž v českom prostredí uviedol už účasťou v predvojnovnej ankete v časopise Prúdy o česko-slovenskej vzájomnosti, kde sa vyjadril v tom zmysle, že český vplyv nebude Slovákom a slovenčine na škodu, pretože „pri osvetovej jednote s Čechmi záleží len na nás [...]. Bratia Česi [...] skôr napomáhať budú.“²² Na konci prvej svetovej vojny a bezprostredne po vzniku Československej republiky stál Rázus pevne na stanovisku politickej jednoty a kultúrnej vzájomnosti. V liste českému básnikovi a publicistickému propagátorovi Josefovi Svítilovi Kárníkovi (vl. m. Jan Kárník), ktorý sa na neho obrátil pri príprave českej edície Kukučínových próz,²³ už 10. 10. 1917 napísal: „[...] túžim sa prebiť na svetlo hlavne, by som za vznešený cieľ náš tým úspešnejšie pracovať mohol.“²⁴ Neskôr svoj postoj k spoločnému štátu vyjadril slovami: „Pomery naše [...] vyvinujú sa uspokojive – a pôjde o to, ufáme, vždy lepšie a lepšie. Je to ťažká životná skúška [...], no, prežili sme už hroznejšie veci. Maďarských a nemeckých nástrah sa nebojím, len aby vedúci naši mužovia mali dosť prozreteľnosti [...]. Rád by som videl – aspoň kým sa pomery konsolidujú – národ jednotnejší [...] ľudia sa začínajú vžívať do veľkých úloh a chápať i dávku zodpovednosti, ktorú na seba vzali [...]. Som s tým úplne spokojný [...]“.²⁵

Po roku 1919 dostal Rázus ponuku z československého ministerstva školstva a národnej osvety, za ktorou stál J. Vlček, aby prednášal buď ako lektor, alebo ako habilitovaný pedagóg na novo vznikajúcej Univerzite Komenského v Bratislave. V korešpondencii sa tejto skutočnosti dotkla aj F. Kleinschnitzová, ktorá bola sklamaná z básnikovej rezignácie na túto novú funkciu kvôli (podľa básnikových slov) závistlivému okoliu a možnému narušeniu rodinnej harmónie. Podľa Rázusa však môže mať slovo z kazateľnice, a byť tak „co nejlíže představě pravého člověka“²⁶ väčší ohlas a účinok, než prednášanie na univerzite. Dokonca, ako M. Rázusovi napísal J. Vlček, celú záležitosť básnikovho pôsobenia na univerzite komplikovala zložitá administratívna procedúra, ktorá neumožňovala odpustenie kvalifikačnej práce. Podľa neho „bol by jediný možný postup ten: predložiť niečo profesorskému sboru univerzitnému, podľa čoho by bolo možné utvoriť si obraz o spôsobe naukovej

20 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 7. 5. 1918, tamže.

21 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 27. 4. 1918, tamže.

22 RÁZUS, Martin: [Anketa o československej vzájomnosti.] Prúdy 5, 1914, č. 9–10, júl – august, s. 483 [vyšlo až v máji 1919].

23 Martin Kukučín: *Dvě povídky ze Slovenska*. Úvod a slovníček Josef Svítíl. Praha: J. Otto, [1918].

24 M. Rázus v liste Josefovi Svítilovi Kárníkovi zo dňa 10. 10. 1917, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Josef Svítíl Kárník.

25 M. Rázus v liste Josefovi Svítilovi Kárníkovi zo dňa 17. 3. 1919, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Josef Svítíl Kárník.

26 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 16. 3. 1919, tamže.

práce kompetentovej, a uchádzal sa o habilitáciu, resp. profesúru“.²⁷ Rázusovo odmietnutie však nepramenilo iba z obavy nedostatočnej kvalifikácie, ale najmä z dôvodov, že sa nepodarí zlepšiť materiálne podmienky v školstve. Pozícia lektora na vznikajúcej Filozofickej fakulte Univerzity Komenského by pre neho znamenala výrazný finančný pokles a na druhej strane aj pokus o habilitáciu predpokladal systematickú a dlhoročnú vedeckú prácu, na ktorú mu už nezostával pri kňazskom povolani čas. Lektorským miestom bol nakoniec poverený ďalší žiak J. Vlčka, Bohumil Haluzický, ktorý sa krátko po vzniku ČSR stal členom Revolučného národného zhromaždenia a aj riaditeľom Gymnázia v Ružomberku. Rázus mal o. i. na pamäti napr. aj zložitú cestu evanjelického kňaza a literárneho historika P. Bujnáka k vedeckej kariére a poukazoval aj na administratívne prekážky, sťažujúce praktické napĺňanie česko-slovenskej vzájomnosti: „*Naši farári ostali farármi – nie preto, že by sa ešte i sami boli museli učiť, ale hlavne – lebo ako ľudia s rodinami nemohli zameniť isté za neisté a živiť svojich zo suplentského platu*“.²⁸

U Kleinschnitzovej môžeme okrem až osobného vyznania sa z dojmov čítania Rázusovej poézie („*je mi Vaše kniha blízka a drahá [...] Vám ďakujem za krásne chvíle, jež mi poskytla*“)²⁹ postupne zaznamenať aj reakcie na prvé Rázusove náznaky trpkosti, ktoré vychádzali z akejsi obrany a zo strachu o národnú existenciu, rozplývajúcu sa v demagogických heslách o politickej jednote, a tým aj z nenaplnených nádejí na spravodlivé usporiadanie vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi. Po roku 1919 sa začalo prejavovať postupné rozčarovanie a sklamanie z realizácie československej vzájomnosti, ktorá sa utilitárne zamieňala za „československú“ kultúrnu a politickú jednotu. Rázusovu nespokojnosť s otázkou česko-slovenských vzťahov posilnilo aj vyhlásenie o spoločnom „československom národe“ v ústavnom zákone z roku 1920.³⁰ Kleinschnitzová sa snažila rozptýliť tieto obavy tým, že sa odvolávala na prechodnosť nového obdobia, ktoré však (aj napriek všetkým chybám) formujú „*lidé čistých úmyslů a ušlechtilého chťení. Málo je jich, ale díky Bohu, jsou*“.³¹ Preto kritizovala aj české protektorstvo a kultúrne „kolonizátorstvo“ presadzované v rámci deklarovanej jednoty a oficiálnej čechoslovakistickej ideológie: „*Však nemyslete, že u nás je lépe po té stránce! To je všude totéž [...] trpí přítomně Slovensko dvojnásobně: vím, šli tam mnozí odtud s poctivým úmyslem, ale mnozí, přemnozí se tam vrhli s úmyslůu přamálo ušlechtilých. Víme to i tu, a ty, jimž je Slovensko drahé, to bolí. K posilnění vzájemnosti to neposlouží [...] nemyslete, že ubohost národní je jen údělem Slováků*“.³² Slovenský básnik odmietol aj jej návrh, aby sa uchádzal o miesto knihovníka v bratislavskej univerzitnej knižnici, ktorú viedol český knihovník Jan Emler.

27 Jaroslava Vlček v liste M. Rázusovi zo dňa 8. 1. 1921, tamže, sign 45 F 72.

28 M. Rázus v liste J. Vlčkovi zo dňa 3. 1. 1921, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Jaroslav Vlček.

29 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 27. 4. 1918, ktorý je uložený v LA SNK v Martine sign. 45 D 31.

30 PEKNÍK, Miroslav: *Osobnosti slovenskej politiky – Martin Rázus*. In: Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ. Ed. Miroslav Pekník. Bratislava: Ústav politických vied SAV – Veda, 2008, s. 24.

31 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 16. 3. 1919, ktorý je uložený v LA SNK v Martine, sign. 45 D 31.

32 Tamže.

Svoju druhú básnickú zbierku *C'est la guerre (To je vojna!)*, 1919), zachytávajúcu básnic- tú tvorbu z rokov 1914–1916 a podľa vlastných Rázusových slov vyjadrujúcu baladický protest „proti vojne a proti militantizmu, v ktorom videl som i úhlavného nepriateľa nášho národného bytia,³³ poslal Rázus Vlčkovi so slovami, že sa v nej „usiloval zachytiť náladu najvážnejších chvíľ v našom národnom živote“.³⁴ Kleinschnitzová sa s touto zbierkou zoznámila pravdepodobne tiež prostredníctvom Vlčka, ale už v nej narazila na určitú tenden- ciu, ktorú považovala za nebezpečné odklonenie sa od vecí verejných, za útek do sveta umenia, k čistej kráse, ktorý vypovedá o básnickom subjekte sklamanom z nevyriešených národnostných a sociálnych problémov doby: „Nevěřím, že umění je něco, co nelze spojovat s osobností umělce; čím mi to může být, není-li to projevem nejnutnější bytosti původcovy?“³⁵ – položila si otázku, ktorá kritizovala nielen český, ale aj slovenský nezájum mladej generácie o praktické presadzovanie kultúrnej vzájomnosti: „[...] našli jste čas, abyste se starali o svou literaturu, svědkem jsou Hlas, Průdy, Sborník slovenské mládeže – a dnes? Je zřízen seminář, který vede pýcha naší literární historie, vede je se zájmem a s láskou, ač je práci zatížen a přetížen a – přijde tam jeden Slovák! [...] A kdo má pěstovat slovenskou literaturu, kdo ji má mít rád? Jsme samá politická debata a hádka a spekulace, jak je možno, mít snadno a rychle pohodlný život – divná je ta nynější mládež!“³⁶ S určitými obavami (z českej strany) sledovala aj Rázusovu politickú angažovanosť, jeho aktivitu ako poslanca za Slovenskú národnú stranu presadzujúcu autonómiu. Aj napriek tomu však bola pre ňu v prvých rokoch republiky mravná kvalita básnikovej osobnosti zárukou zidealizovanej a naivnej predstavy, že medzi oboma národmi nemôže dôjsť k nedorozumeniu: „... úzko mi bylo z těch polemických přeměn na Slovensku – a pak, když jsem četla, že i Vy Jste se dal do služby věci, jsem si trochu vydechla: nemůže být zlé, za čím stojíte Vy – jen kdyby byli všichni stoupenci, jako Vy. Vlastně divná věc: kolik stran, tolik programů a v podstatě vlastně stejných – svým cílem aspoň – a přece tolik nenávisli mezi nimi.“³⁷ Postupne tak priateľský tón odrážajúci až emo- tívny vzťah k básnikovi cez jeho poéziu nadobúdala aj kritický aspekt, ktorý vychádzal zo súdobých pomerov ovplyvňujúcich vzájomné česko-slovenské vzťahy.

V júni 1921 ešte napísala táto začínajúca literárna historička a slovakistka vo svojom poslednom liste M. Rázusovi, že sa pripravuje na štúdium do Matice slovenskej v Martine: „O Sládkovičovi chci něco pěkného a dobrého udělati a budu tedy hledat, kde bych co pozřela.“³⁸ Postupne sa však okruh okolo J. Vlčka a jeho nástupcu A. Pražáka, ktorí kritizovali Rázusovo zblíženie sa so slovenskými autonomistami a odraz tohto ideového postoja v poézii dvadsiatych rokov (najmä v zbierke *Kameň na medzi*, 1925), prestal usilovať o bliž- šiu spoluprácu s básnikom, pretože podľa českej strany z „národného vúdce stal se příslu- hovačem stranické politické taktiky. To mohlo vést snad k mandátu, ale naprosto ne ke kladné

33 Citované z rukopisu životopisu M. Rázusa, z doteraz nespracovanej a nearchivovanej pozostalosti A. Pražáka, uložené u A. Zelenkovej.

34 M. Rázus v liste J. Vlčkovi zo dňa 24. 3. 1920, ktorý je uložený v LA PNP v Prahe, fond Jaroslav Vlček.

35 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 25. 5. 1920, ktorý je uložený v LA SNK v Martine, sign. 45 D 31.

36 Tamže.

37 F. Kleinschnitzová v liste M. Rázusovi zo dňa 11. 6. 1921, tamže.

38 Tamže.

básnické hodnotě, ne ke krásné a odpovědné službě národní“.³⁹ Je preto pravdepodobné, že takáto jednoznačná kritika a zmena pomerov ovplyvnila aj Kleinschnitzovú, a to s ohľadom na jej chápanie česko-slovenskej vzájomnosti, ktorá sa však už odlišovala od Rázusovho postoja. Jej definitívny rozchod s M. Rázusom sa zavŕšil na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia, keď vo svojich listoch A. Gašparíkovej-Horákovej⁴⁰, správkyni osobného archívu prezidenta T. G. Masaryka, glosovala básnikovu poslanceckú kariéru v Slovenskej národnej strane, ktorej smerovanie viedlo neskôr, pred parlamentnými voľbami v roku 1935, k politickej spolupráci s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou. „Ochladnutie“ však nebolo jednostranné, ale prebehlo aj na strane Rázusa, ktorého kritika čechoslovakistickej ideológie, kultúrneho a jazykového centralizmu iritovala staršiu aj mladšiu českú literárnovednú generáciu, pre ktorú sa básnik svojím údajným odmietnutím vzájomnosti stával symbolickým stotožnením protičeských nálad. Jeho zbierka *Kameň na medzi* (1925) už otvorene kritizovala čechoslovakizmus a reagovala na nevšímavosť slovenskej politickej reprezentácie k potrebám slovenského národa.

Rázusov vzťah k českému kultúrnemu prostrediu, jeho nespokojný postoj s postavením Slovenska v rámci vzniknutého nového štátu v tomto období, výstižne ilustruje napr. jeho stať *Odkaz českým básnikom a spisovateľom*⁴¹ zo septembra 1924, písaná formou verejného listu (už vo svojom *Odkaze americkým Slovákom*, publikovanom na konci roka 1923 v amerických krajanských listoch,⁴² otvorene vyjadril svoje sklamanie z nenaplnených predstáv o ideálnom obraze poprevratového Slovenska). V úvode spomenul svoju báseň *Odkaz. (Maďarským básnikom)* z roku 1912 publikovanú v Slovenských pohľadoch,⁴³ v ktorej sa prostredníctvom básnickej apostrofy obrátil na maďarských básnikov: „[...] *my tiež sme ľudia [...] a máme právo tiež na vlastnú hrudu*“.⁴⁴ Apel na českých básnikov bol vedený snahou upozorniť „*veľduchov českého národa*“⁴⁵ (k nim priradil napr. Otokara Březinu, Antonína Sovu, Petra Bezruča a Ivana Olbrachta, ale nie generáciu okolo *Modernej revue* alebo konzervatívno-národných dykocov a s Hradom sympatizujúcich herbenovcov) na nevšímavosť, sebeckosť, byrokraciu, t. j. na „*bolestnú slovenskú otázku*“,⁴⁶ ktorá bola v Prahe vedome ignorovaná. Rázus aj zo svojej pozície predsedu Spolku slovenských umelcov žiadal morálnu, kultúrnu a sociálno-národnú očistu pri budovaní „nových“ základov československého štátu. Svoju kritiku a hnev nasmeroval aj proti domácim „prisluhovačom“ pražskej vlády, pretože „*na Slovensku niet demokracie, lebo je vôľa ľudu*

39 PRAŽÁK, Albert: *Žarnovština*. Nová svoboda 3, 1926, č. 2, s. 28.

40 F. Kleinschnitzová napísala v roku 1932 tri listy A. Gašparíkovej-Horákovej, ktoré sú uložené v LA SNK v Martine, fond A. Gašparíková-Horáková.

41 RÁZUS, Martin: *Odkaz českým básnikom a spisovateľom*. Strojopis, 4 s., uložený v LA SNK v Martine, sign. 132 BH 10.

42 Porov. JURÍČEK, Ján: *Martin Rázus – Básnik a politika*. Bratislava: Stimul, 1993, s. 110.

43 RÁZUS, Martin: *Odkaz. (Maďarským básnikom)*. Slovenské pohľady 32, 1912, č. 10–11, s. 631–632.

44 Tamže.

45 RÁZUS, Martin: *Odkaz českým básnikom a spisovateľom*. Strojopis, 4 s., uložený v LA SNK v Martine, sign. 132 BH 10, s. 2.

46 Tamže.

umele hatená ešte len i v okresoch a župách“.⁴⁷ Nešlo mu však ani tak o definitívny rozchod s českou stranou, ale východisko z krízového stavu videl v decentralizácii a v priznaní slúbenej autonómie, ktorá predstavovala jedinú možnú cestu „k československej vzájomnosti i k novej jednote, kým centralizmus s násilnosťou oligarchie – je tomuto hrobom“.⁴⁸

Básnik v článku *Kultúrna vzájomnosť*, publikovanom v Národných novinách, vyjadril svoju predstavu o spolupráci týmito slovami: „Tešíme sa tomu, čo je české a s duchom naším súzvučné, ako svojmu. Ale v srdci prechováваме i prirodzenú túhu, aby [...] sa na to, čo kultúrne máme, i keď je to primerané našim počiatocným pomerom, hľadalo zvlášť u najbližších s podobnou dobroprajnosťou, láskou a úctou, ako hľadáme my na českú.“⁴⁹ K desiatemu výročiu Československej republiky napísal politickú stať s príznačným názvom *Najprv poriadok, potom československá jednota*,⁵⁰ v ktorom žiadal pre Slovensko, degradované na úroveň „hospodárskej kolónie“, skutočnú jednotu, ktorej musí predchádzať politické a kultúrne vyrovnanie s českými historickými zemami a ktoré „nebude na papieri“, pretože jedine tak jednota „príde sama, vyteskne z duší bratských národov“.⁵¹ Na začiatku tridsiatych rokov bol Rázus v českej tlači nespravodlivo onálepkovaný ako „vlastizradný iredentista“ otvorene žiadajúci pre Slovensko autonómiu, ktorá by mala mať podobu uvoľneného konfederatívneho zväzku hraničiaceho so samostatnosťou. V otvorenom liste ministrovi zahraničných vecí E. Benešovi z 3. 11. 1932 a publikovanom v českých novinách si položil otázku, či by priznanie autonomizmu mohlo vyriešiť slovenský problém, ktorý česká vláda v súvislosti s nebezpečenstvom nemeckého nacizmu odsúvala ako irelevantný.⁵²

Michal Gáfrík charakterizoval zavŕšenie Rázusovho „obratu“ ako cestu od „panegyrika prevratu“ k „rušiteľovi poprevratových ilúzií“, ktorý sa svojím favorizovaním slovenského klerikalizmu a úlohy evanjelickej inteligencie stával až radikálnym kritikom modernej civilizácie.⁵³ Básnik „nedovedl odosobniť svoj najvladnejší zážitok od vecí, pro niž mluví [...] Stíhá ho za to tím větší odpovědnost, čím pevněji v slovenské mysli zakotvil kdysi jako mladý vůdčí básník“,⁵⁴ napísal A. Pražák, až takýmto spôsobom odmietajúci básnikove apely ako zástupcu „slabšieho“ národa ku stavbe spoločného chrámu „nie len na slovenský účet“ (báseň *Či chceme stavať chrám?* zo zbierky *Kameň na medzi*). V básni *Pred tvárou spravodlivosti* ospevoval rovnováhu „prelážko dobytej, mohutnej vlasti“, pri ktorej bielych nohách „vyrastú hory a Morava s Vltavou“. Vzťah medzi M. Rázusom a A. Pražákom bol však takisto ako u začínajúcej českej slovakistky F. Kleinschnitzovej pôvodne priaznivý. V Pražákovskej pozostalosti (v časti zatiaľ nearchivovaného a nespracovaného rodinného fondu, získaného autorkou článku z rodinnej pozostalosti dedičov) sa nachádza aj rukopis Rázusovho

47 Tamže.

48 Tamže, s. 4.

49 RÁZUS, Martin: *Kultúrna vzájomnosť*. Národné noviny 55, 1924, č. 5, s. 1, 20. 1.

50 RÁZUS, Martin: *Najprv poriadok, potom československá jednota*. Národné noviny 59, 1928, č. 130, s. 1, 9. 11.

51 Tamtiež.

52 Publikovaný otvorený list M. Rázusa E. Benešovi, datovaný 3. 11. 1932, výstrižok uložený v LA PNP v Prahe, fond Josef Rotnagl.

53 GÁFRÍK, Michal: *Martin Rázus I. Osobnosť a dielo (1883–1923)*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 168.

54 Tamže, s. 27.

signovaného životopisu zo dňa 30. 4. 1919, t. j. z obdobia, keď sa uvažovalo o jeho mieste lektora na Univerzite Komenského v Bratislave. Text uverejňujeme v prílohe a Rázus ho pravdepodobne vytvoril na Pražákovu výzvu ako faktografický podklad pre heslo v niektorej z čítaniek pre slovenské stredné školy,⁵⁵ ktoré Pražák pripravoval na začiatku dvadsiatych rokov z poverenia Slovenského odboru ministerstva školstva v Prahe. Tomu zodpovedá nielen datovanie životopisu, ale najmä štylizácia zameraná na taxatívny výpočet biografických a bibliografických údajov, ktoré nemuseli byť pre českého literárneho vedca po vzniku československého štátu bežne dostupné. Životopis síce reflektuje už dnes známe okolnosti básnikovho života i tvorby do roku 1919, ale prináša aj stručné autokritické hodnotenie prvých básnických zbierok. V tejto súvislosti môžeme dodať, že v medzivojnovom období sa z českej strany dostalo Rázusovi objektívneho zhodnotenia až po jeho smrti, a to v *Přehledných dějinách literatury české* (1939) od Arna Nováka, ktorý priniesol ucelený životopisný portrét s prehľadom diela a zaradil básnika k prechodnej generácii medzi P. O. Hviezdoslava a avantgardných davistov, k pokoleniu, ktoré spojilo náboženskú inšpiráciu a buditeľský pátos slovenských národovcov so západnými vplyvmi, najmä však s esteticko-výrazovými možnosťami voľného verša.⁵⁶

Korešpondencia medzi Rázusom, Kleinschnitzovou a ďalšími predstaviteľmi českého literárneho života je už dnes zabudnutým, ale dobovo príznačným potvrdením literárnohistorického záujmu českej slovakistiky o slovenskú kultúru a osobnosť Martina Rázusa a odráža premenu dejinnej paradigmy po roku 1918. Vyjadruje najmä cestu od nenaplnených nádejí, osobných a spoločenských ambícií, ktoré sa vkladali do vzniku Československa ako spoločného štátu dvoch kultúrne a jazykovo blízkych národov, až k problematickému pohľadu na spoločenské pomery dvadsiatych rokov 20. storočia, na novú realitu zastupujúcu v medziliterárnej i korešpondenčnej komunikácii nielen česko-slovenskú vzájomnosť, ale aj neporozumenie a dokonca aj odmietanie buď z jednej, alebo druhej strany.

Krátky životopis Martina Rázusa, ktorého rukopis sa našiel v pozostalosti Alberta Pražáka v Prahe⁵⁷

Narodil som sa vo Vrbici pri Liptovskom Sv. Mikuláši dňa 18-ho októbra roku 1888.⁵⁸ Rodičia⁵⁹ mali len čiastočku poľa a otec popri roľníctve chodil do dielne na výdelky. Po skončení elementár-

55 Napr. *Čítanka pre druhú triedu slovenských stredných škôl*. Zost. Albert Pražák. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1921.

56 NOVÁK, Jan V. – NOVÁK, Arne: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. IV. prepracované a rozšírené vydanie. Olomouc: R. Promberger, 1936–1939, s. 1523–1524.

57 Podpísaný rukopis životopisu M. Rázusa má 3 strany, našiel sa v zatiaľ nearchivovanej a nespracovanej časti osobnej pozostalosti Alberta Pražáka, ktorú autorka štúdie získala od jeho dcéry Hany Drábkovej; uložené u A. Zelenkovej. S najväčšou pravdepodobnosťou Pražák sám požiadal Rázusa o informácie o živote a diele pre pripravovanú literárnu čítanku.

58 Martin Rázus (18. 10. 1888 Liptovský Mikuláš-Vrbica – 8. 8. 1937 Brezno, pochovaný je v Banskej Bystrici).

59 Rodičia: otec Martin Rázus, roľník, garbiarsky robotník (1865–1913), matka Mária, rod. Hajdová-Petrkova (1866–1942).

nych tried⁶⁰ ujal sa ma ďaleký príbuzný, Ján Borbis, evanjelický farár v Hamelne (Nemecko).⁶¹ Nech on nie, bol by musel ostať ako najstarší z 6-ich detí⁶² doma do pomoci alebo ísť na remeslo. Na jeho trovy šiel som – skončiac tri triedy meštianskej v Mikuláši – na banskobystričské evanjelické gymnázium,⁶³ a to po prvom vyšetovaní pre slovenčinu, následkom čoho dali mi z mravov horšiu známku. Z Bystrice po roku prešiel som na lýceum do Kežmarku⁶⁴ a odtiaľ po skúške dospelosti na teologickú akadémiu v Bratislave.⁶⁵ Preháňania pre národné presvedčenie dostalo sa mi tak v Kežmarku, ako i tu v hojnosti, čo však len ducha zaoceľovalo. Po odbornej skúške vybral som sa v jeseni roku 1911 na univerzitu do Edinburghu, kde mi pobyt hmotne umožnil i spríjmnil veľký priateľ nášho národa p. Seton-Watson.⁶⁶ Toto štúdium trvavšie do júna roku 1912 bolo pre mňa zvlášť významným. Znamenalo prvý krok z maďarského ovzdušia do veľkého kultúrneho sveta. V súvisi s tým naskytila sa mi príležitosť cestovať. Navštívil som Prahu a slzy sa mi tisli od radosti do očí, že je to mesto naše. Precestoval som Nemecko, škótske Horniaky, pobudol som v Glasgowe, Londýne, Paríži, čo mi chatrný rozhľad trochu rozšírilo.⁶⁷ Doma nastúpil som kaplánsku stanicu v Modre,⁶⁸ ale už koncom roku 1912 stal som sa farárom na Pribyline.⁶⁹ Roku 1913 umrel mi otec v 45 roku života ubitej ťažkou prácou, čo ma naplnilo porozumením pre sociálnu biedu. Toho istého roku vzal som si za ženu Elenu,⁷⁰ dcéru pre slovenčinu úradu zbaveného cerovského (Hont) učiteľa, Stanislava Zocha.⁷¹ Od tých čias žijem na samom úpäti Kriváňa – v tomto krásnom, ale nadmieru chudobnom zátíši – vzdialený na 11 km od prvej železničnej stanice.⁷²

Veršovať počal som na strednej škole. Vymyslel som si tajnú abecedu a písal som slovensky neraz i na hodinách maďarčiny. Pravda, bola to bieda! Úpravy nemal mi kto dať a na knihy nebolo peňazí. Ako teológ počal som uverejňovať pokusy prózou i veršom v Prúdoch, v Dennici a neskôr v Živene a Pohľadoch. Celou dušou oddal som sa literárnej práci s vypuknutím vojny, keď na Slovensko zaľahlo smrteľné ticho. Vajanský pracoval k smrti,⁷³ Hviezdoslav neuverejňoval a mladších rozchytala a rozmetala vojna vo všetky štyri strany sveta. Vtedy som vlastne začal opravdove pracovať zdržaný a ochránený doma svojím kňazským povoláním. V tom smrteľnom

60 Navštevoval ľudovú školu vo Vrbici, potom meštiansku školu v Liptovskom Mikuláši (1899–1902).

61 Ján Borbis (1832–1912, Hameln, Nemecko), teológ a cirkevný historik.

62 Zo súrodencov M. Rázusa spomeňme spisovateľku Máriu Rázusovú-Martákovú (1905–1964), či kníhtlačiaru a vydavateľu Michala Rázusa (1894–1957) a Mateja (1898–1963). V *Slovenskom biografickom slovníku V. R–Š* (MS 1992) sa uvádza, že M. Rázus mal 7 súrodencov.

63 Na gymnáziu v Banskej Bystrici študoval v rokoch 1902–1903.

64 Na lýceu v Kežmarku študoval v rokoch 1903–1907.

65 Evanjelickú teológiu v Bratislave študoval v rokoch 1907–1911.

66 Robert William Seton-Watson (1879–1951), britský publicista a historik, známy ako Scotus Viator. Na univerzitu v Edinburghu mu poskytol štipendium.

67 Na cesty po Európe využil mesačnú podporu Bank of Scotland.

68 V Modre nastúpil ako kaplán u Samuela Zocha (1882–1928) a pôsobil tu v rokoch 1911–1912.

69 Ako farár pôsobil v Pribyline v rokoch 1913–1921.

70 Elena Rázusová, rod. Zochová (1892–1946).

71 Stanislav Zoch (1852–1911), učiteľ a osvetový pracovník, v rokoch 1874–1908 pôsobil v Banskej Hodruši a v Cerove.

72 Životopis bol napísaný v roku 1919 a potom od roku 1921 (do 1930) pôsobil ako farár v Moravskom Lieskovom a od roku 1930 ako farár v Brezne.

73 Svetozár Hurban Vajanský zomrel v roku 1916.

tichu pochopil som, čo znamená verš, ktorému cenzor nerozumie, ale národ áno – a tvoril som so zápalom v povedomí, že mám robiť čo a koľko vládzem, kým sa naši vrátia. Zaplňoval som veršami (okrem katolíckych) všetky slovenské časopisy náboženské, literárne i politické až po Robotnícke noviny a čo-to uverejnil som i v početných českých literárnych i politických časopisoch.⁷⁴ Ovocie týchto historických liet (od roku 1914–) sú nasledovné zbierky:

Z tichých i búrných chvíľ – knihu vydal martinský Nakladateľský spolok roku 1917, slovenská i česká verejnosť prijali ju vďačne.⁷⁵ Náklad je už rozobratý a vyjde v druhom vydaní. Rátali sme, že cenzor polovicu čísiel povyhadzujú, čo sa však nestalo, preto je zbierka priobjemná.

To je vojna! (Cyklus: „C'est la guerre“ 1914–1916). Knižku vydal martinský Nakladateľský spolok pred pár týždňami.⁷⁶ Je to zbierka balád a obrazov s tendenciou proti vojne a proti militarizmu, v ktorom videl som i úhlavného nepriateľa nášho národného bytia.

Hoj, zem drahá... má vyjsť o 2–3 mesiace.⁷⁷ Je to zbierka lyriky prevažne národných túh a radosti z najzaujímavejších rokov (od 1917–), v ktorých prorocstvo a viera prechádzajú v skutočnosť.

Drobná próza... má vyjsť v októbri t. r.⁷⁸ Je to zbierka väčšinou básní v próze, z nich čo-to už vyšlo v časopisoch.

To je moja literárna žeň. Okrem toho mám roztrúsené po našich i amerických slovenských časopisoch veršové pokusy, rozprávky z mladších čias a úvahy v duchu náboženského kriticizmu v Cirkevných listoch. Za pobytu v Edinburghu pokúsil som sa napísať drama, to však čaká v stolíku na prepracovanie a neviem kedy a či sa dočká.⁷⁹

Pribylina dňa 30/IV. 1919.

Martin Rázus⁸⁰

doc. PhDr. Anna Zelenková, Ph.D.

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1, 110 00 Praha 1, Česká republika
zelenkova.anna@centrum.cz

74 Od roku 1916 Rázus nepravideľne publikoval napr. v českých časopisoch Lumír, Zvon, Zlatá Praha, Národ, ale aj v dennej tlači, napr. Národné listy.

75 RÁZUS, Martin: *Z tichých i búrných chvíľ*. Turčiansky Svätý Martin: Knihtl. úč. spol., 1917.

76 RÁZUS, Martin: *To je vojna!* Turčiansky Svätý Martin – Knihtl. úč. spol., 1919.

77 RÁZUS, Martin: *Hoj, zem drahá...* Martin: Matica slovenská, 1919.

78 Drobná próza M. Rázusa vyšla knižne pod názvom *Z drobnej prózy*. Trnava: G. A. Bežo, 1926.

79 Išlo pravdepodobne o autobiografickú drámu *Obrodzenie*, ktorej rukopis sa nezachoval. Porov. PAŠTEKA, Július: *Slovenská dráma v epoche realizmu*. Bratislava: Tatran, 1990, s. 336.

80 V rámci edičných úprav sme do textu zasahovali minimálne, zachováваме čo najväčšiu autenticitu textu. Rozpisujeme skratky (Lipt./Liptovskom, ev./evanjelický, lit./literárnej, r./roku a pod.), opravujeme pravopis podľa súčasnej normy, napr. ballád/balád, s/z (gymnasium/gymnázium, prósou/prózou, sbierky/zbierky), y/i (tisly/tisli, prijaly/prijali), interpunkciu (lyceum/lyceum, akademiu/akadémii, štúdium/štúdium, svojim/svojím atď) a drobné pravopisné chyby (km./km a pod.) či oprava Hammelu na Hameln, drama na drámu, th/t (theolog/teológ).